

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

מערכת שנייה

מערכת ראשונה (קריאת שמות) תוכן הייעוד

1. אור (יום) — מאפשר היות הצמח למאכל — 5. דשא —
2. רקיע (שמים) — מאפשר קיום ייעוד ההארה על הארץ — 6. מאורות —
3. מים תחתונים (מים) ועליונים — מאפשר שלטון בעולם ע"י רדייה — 7. שרץ מים ועוף —
4. יבשה (ארץ) — מאפשר שלטון בעולם ע"י רדייה — 8. בהמה רמש וחיה —

תוכן הייעוד

- למאכל —
- להאיר על הארץ (וייעודים נוספים) — 9. אדם
- לאפשר שלטון במים עליונים ותחתונים — 10. הנה נתתי
- לאפשר שלטון בארץ —

בחינת עשייה - גדלות המעשה בתיקון העולם

כפי שביארנו, התורה מתחילה מבריאה ראשונית, הקודמת לסדר בריאת ששת הימים. העולם הראשיתי הוא פגום וחסר צורה, ותיאורו נושא אופי שלילי. ובהמשך הקב"ה עמל לתקן ולשכלל.

ביום הראשון - תוקן החושך, בכך שהובדל ממנו האור. האור מצמצם ומגביל את החושך, ובכך מתקן אותו. ביום השני - תוקנה צורת המים על ידי בריאת הרקיע, וביום השלישי - תוקנה צורת הארץ. היחס הישיר של מעשים אלו למסגרות שאותן הם מתקנים, מודגש על ידי לשונות 'הבדלה' (באור וברקיע) ועל ידי ה'ציאה' מן הארץ (בדשא), לשון הבולטת בהשוואה ללשון "תדשא הארץ"³³ בבחינת המאמרות. בבחינת המאמרות, הסברנו לעיל שמשמעות הציאה מן היסוד

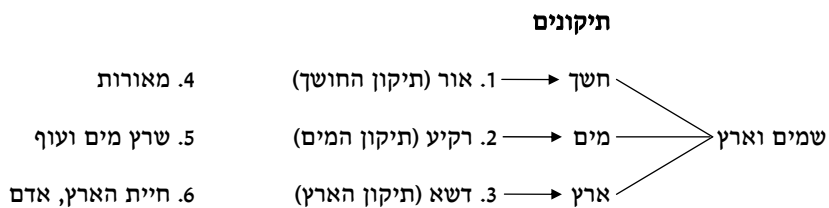
צורך להגדיר לאדם את ייעוד המאורות כלפיו, שכן אין האדם צריך לעשות מעשה מיוחד של שימוש אלא נהנה מהם ממילא.

33. לפי זה נראה כפירוש רש"י שפירש 'תדשא' - תתמלא ותתכסה, ולא כפירוש ראב"ע ורמב"ן שפירשו במובן הוצאה והצמחה על ידי הארץ.

קשורה להגדרת ייעוד הנברא. בבחינת העשייה, המשמעות היא של תיקון צורת המסגרת של הבריאה.³⁴

שלושת התיקונים שבשלושת הימים הראשונים - תיקון החושך, המים והארץ - מתייחסים לשלושת חלקי פס' ב: "והארץ היתה תהו ובהו";³⁵ וחשך על פני תהום;³⁶ ורוח אלהים מרחפת על פני המים".

כאמור, בחינת העשייה מסודרת לפי ימים, ושני הפסוקים הראשונים מהווים הקדמה ובסיס לסדר הבריאה. מאמר ההיקוות אינו שייך לבחינה זו כלל. מבנה הפרק בבחינת העשייה ייראה אפוא כך:

7. שבת

בשרץ המים ובאדם נאמרו ברכות. המשותף לשניהם הוא הפרייה והרבייה והמילוי: "פרו ורבו ומלאו את המים בימים", ו"פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה". הפרייה והרבייה הם האמצעי למילוי, ומכאן הפתח להבנת יחס נבראים אלו למבנה הפרק. שרץ המים ממלא את המים. העוף - תפקידו מילוי השמים, המים העליונים, אלא שבאופן מעשי - "והעוף ירב בארץ" (בדומה למה שביארנו בבחינת המאמרות).³⁷ חיית הארץ³⁸ והאדם - ממלאים את הארץ. ולפי זה, גם המאורות הם

34. לפי זה ניתן לבאר מדוע כתוב "ויבדל אלהים בין האור ובין החשך" ולא 'את האור מן החשך', למרות שבבחינה זו רק כאן נברא האור. התורה רוצה להדגיש את הפעולה הישירה על החושך, על ידי שהחושך משמש מושא ישיר של ההבדלה, כשם שבהמשך המים הם מושא ההבדלה (עיין לעיל, הערה 9). כמו כן ניתן להבין מדוע כתוב 'ותוצא הארץ' ולא 'ותוצא אלהים מן הארץ' - משום שלשון 'ותוצא מן הארץ' משמעה רק שהארץ היא המסגרת שממנה נלקח הדשא, ולא שהדשא הוא חלק מהארץ עצמה. והתורה רוצה להדגיש את בריאת הדשא כתיקון ועשייה בארץ עצמה (עיין לעיל, הערה 10).

35. הארץ משמשת כאן שם כולל לכל החלקים. ראה לעיל, הערה 17, ש"תהו ובהו" מכוון לחלק היבש של הארץ.

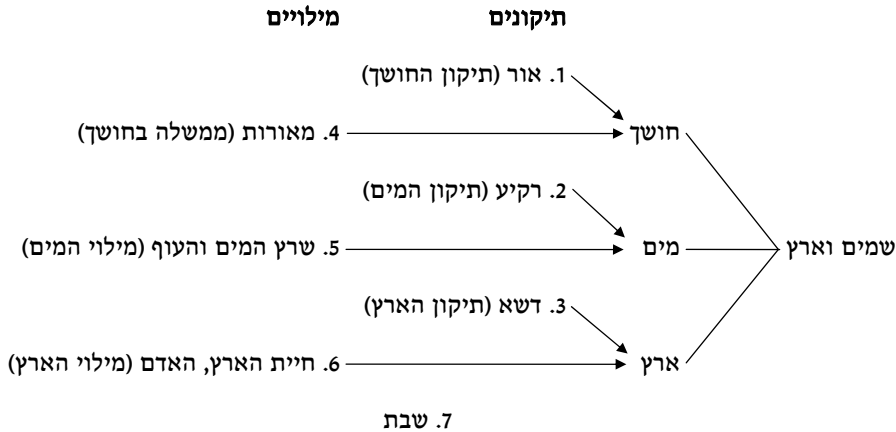
36. השווה רש"ם לפס' ג: "'ויאמר אלהים יהי אור' - לתקן האמור 'וחשך על פני תהום'".

37. נראה שהמילוי של העוף, ברמה העקרונית, כלול ב'מלאו את המים'. המילה 'בימים' מצמצמת את משמעות הביטוי לשרץ המים, שגם באופן מעשי פרה ורבה במים, והתורה חוזרת ומפרטת לגבי העוף, שמעשית, גידולו בארץ.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

היצורים ה'ממלאים' במובן מסוים את החושך, בכך שהם 'מושלים' ביום ובלילה. לשון זו של 'ממשלה' לגבי המאורות נזכרת כמה פעמים בפסוקים טז ו-יח, ואינה באה כלל בבחינת המאורות.

מבנה הפרק אינו מבטא את השלמות הייעודית של המערכת הטבעית. אדרבה, העולם מתחיל במצב פגום והולך ומיתקן בשלבים. הדגש הוא על מעשה הקב"ה בבריאתו - תיאור של עשייה בפועל.

עניין זה מודגש גם בכך, שבמאורות תמיד הבריאה היא בפעולה אחת, בעוד שבעשייה לעתים הפעולות מחולקות. כך לגבי הרקיע: במאמר נאמר "יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים" - התהוות מיידיית ותיאור תפקידו של הרקיע, כפעולה אחת. בעשייה - "ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע" - שתי פעולות מחולקות של הקב"ה, עשיית הרקיע והשימוש בו להבדלת המים.³⁹ וכן לגבי המאורות: בעשייה - "ויעש אלהים... ויתן אֶת־אֵלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם..." - שתי פעולות של הקב"ה, עשיית המאורות ומיקומם ברקיע השמים. לעומת המאמר, שאמנם חוזר ומדגיש את עניין המיקום כמאפשר את ייעוד ההארה על הארץ, אך מבהיר שהמיקום היה כבר מראש: "יהי מאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם" וגו'. וייעודי המאורות, במאמר, ניתנים

38. החיה לא נתברכה, נראה משום שברכת ריבוי תפגום בשלטון האדם בארץ (בדומה ברד"ק לפסוק כה ובחזקוני לפסוק כב).

39. פשטות הפסוק היא, שנושא הפועל 'ויבדל' הוא אלהים ולא הרקיע, וכן פירש מ"ד קאסוטו (פירוש על ספר בראשית, מאדם עד נח, ירושלים תשמ"ז, עמ' 19).

בתחילת בריאתם - "יהי מא' ר'ת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה" וגו',
בעוד שבעשייה מטרותיהם נקבעות רק עם נתינתם: "ויתן א'תם אלהים ברקיע
השמים להאיר על הארץ ולמש'ל ביום ובלילה ולהבדיל בין האור ובין החשך".⁴⁰ גם
באדם, היותו רודה ביצורים השונים כלול במאמר בריאתו: "ויאמר אלהים נעשה
אדם... וירדו בדגת הים" וגו'. בעשייה, תפקיד זה של האדם ניתן בנפרד מבריאתו,
בברכה.

עניין זה ניכר גם בסיכום הפרק. במאמרות, הסיכום הוא "ויכלו השמים והארץ
וכל צבאם" - השלמת העולם בלא שנזכר מי הוא המשלים. בעשייה: "ויכל אלהים
ביום השביעי מלאכתו" וגו'. הדגש הוא על המעשה של הקב"ה בהשלמת מלאכתו.⁴¹
"ויברא אלהים את התנינים הגדלים ואת כל נפש החיה הר'משת אשר שרצו
המים למינהם" - התנינים הגדולים⁴² הוזכרו רק בעשייה ולא במאמר. מדוע? שאלה
נוספת היא מדוע נאמרה כאן לשון בריאה?⁴³

מקובל במפרשים⁴⁴ שהייחוד של לשון בריאה לעומת לשונות עשייה ויצירה,
הוא בכך שבריאה היא יש מאין. אך נראה, שבנוסף לכך, לשון בריאה מציינת דבר
פלא, היוצא מגדר הרגיל.⁴⁵ ועל כן באה לשון בריאה ביחס לתנינים הגדולים, מחמת
גודלם המדהים. ונראה, שמשום עניין זה מציינת התורה את התנינים - כדי לספר
בשבח מעשה הבורא.⁴⁶ מבחינה קטגורית וייעודית התנינים כלולים בשרץ המים,

40. ציון ממשלות המאורות הגדולים בפס' טז רק משייך את הממשלות השונות למאורות
השונים, אבל פונקציות אלו ניתנות בהם רק עם נתינתם בפס' יח, "ולמש'ל ביום ובלילה".
הייעוד 'להבדיל בין היום ובין הלילה' במאמר, מתפצל לשניים בעשייה: 'ולמש'ל ביום
ובלילה / ולהבדיל בין האור ובין החשך'. לדעת חזקוני (לפס' יח, ועיין גם ברשב"ם שם
ובפסוק יד), החלק הראשון מתייחס ליום ולילה בכלל, והחלק השני לחידוד ודיוק הגבול בין
האור לחושך (לדעתו זה על ידי הכוכבים). אם כן גם כאן רואים שבעשייה המלאכות
מחולקות - תחילה הגדרת תפקידי השמש והירח בכלל, ואחר כך הגדרה חדה של הגבולות.
מה שאין כן במאמר, שבו השמש והירח מבדילים מראש באופן מדויק בין תחומיהם.
41. אונקלוס מתרגם "ויכל" - ואשתכללו; "ויכל" - ושיצי. אם כן משמעות "ויכל" היא הפסקה,
ומשמעות "ויכל" היא השלמה (השווה מל"א ז', א וישעיה מ', יב).
42. דיון רחב בעניין התנינים, ראה: י' רוזנסון, מגדים ה, ניסן תשמ"ח, עמ' 58-68.
43. עיין רמב"ן וספורנו לפס' כא.
44. ראב"ע לפסוק א בשם "רובי המפרשים"; רמב"ן שם.
45. למשל בפסוק "ואם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה" (במדבר ט"ז, ל). וכן ירמיה
ל"א, כא.
46. בפסוק כא המילה 'למינהם' מתייחס לא רק לשרץ המים אלא גם לתנינים, שאם לא כן, היה
צריך להיות בלשון יחיד (כמו 'כל עוף כנף למינהו', ו'נפש חיה למינה'). אם כן, האתנחתא

ולכן אינם נזכרים במאמר. אך מבחינת גודלם היחסי הם נבדלים ממנו. וכגודל פלא הנברא, כך הגודל היחסי של מעשה הבורא.⁴⁷ ומאותה סיבה נאמרה בריאה לגבי האדם - עצמת האדם ככובש הארץ ורודה בטבע,⁴⁸ בהיותה בבואה דבבואה של כוח יוצרו, אומרת שבח הבורא. על כן הפסוק מדגיש כאן את הפלא והגודל של מעשה ה' בבריאת האדם. ושוב מאותה סיבה נאמרה לשון בריאה בבריאת שמים וארץ הראשונית - הפלא והשבח שבבריאת מסגרת היקום כולו.⁴⁹

על פי עניין זה ניתן להבין מדוע הוזכרו הכוכבים רק בבחינת העשייה, בעוד שבמאמר הוזכרו רק המאורות. הכוכבים אינם נחוצים לקיום ייעודי המאורות, ועל כן אינם שייכים במאמר.⁵⁰ אולם שלל הכוכבים הממלאים את שמי הלילה מגידים שבחו של מקום, ועל כן יש להם מקום בבחינה זו.

בבחינת העשייה, לגבי כל היצורים - דשא, שרץ מים ועוף, חיות - מופיע הלשון 'למינהו' פעמים רבות. לגבי הדשא - הן לגבי העשב והן לגבי העץ. שוב לגבי שרץ המים והעוף. ועוד שלוש פעמים ביום השישי - לגבי החיה, הבהמה והרמש. זאת

בפסוק אינה במקומה. ונראה שהאתנחתא אינה באה כאן לציין את ההפסק התחבירי, אלא לתת נקודת כובד במרכז העניין בפסוק (כגון האתנחתאות בויקרא ט"ז, ב; ישעיה מ"ט, כא; בראשית כ"ה, כ; הסילוק בשמות י"ט, ה ועוד). וזה מתיישב עם דברינו שהתנינים מהווים מרכז דרמטי בפסוק. [הסבר אחר לאתנחתא כאן ראה: מ' ברויאר, טעמי המקרא בכ"א ספרים ובספרי אמ"ת, ירושלים תשמ"ב, עמ' 372, בשם מיכאל פרלמן ז"ל].

47. סדר הנבראים בפסוק כה הוא: חיה, בהמה, רמש. החיה מופיעה כאן לא כשם כולל לחיות הארץ, אלא כמציינ ספציפי של חיות הבר (ראב"ע לפסוק כד) או הטורפים (רמב"ן שם). הסדר הוא לפי הכוח והגודל: חיית הבר הטורפת, אחר כך הבהמה הגדולה אך הפאסיבית יותר, ולבסוף הרמש הקטן. סדר זה משקף את מגמת הבחינה, שבה כוח הנברא משקף את כוח הבורא.

48. בברכת האדם נאמר שישלוט ביצורים. אין שלטון זה כשלטון בבחינת המאורות. במאמר, עיקר השלטון הוא בארץ עצמה (וכן לגבי כל מרחב אחר), חיית הארץ היא אמצעי לכך. לכן הרמש הוא המדגיש ביותר את הפן הזה (עיין לעיל, הערה 27). ואילו כאן, השלטון ביצורים עצמם הוא משמעותי, ולכן המסמלת עניין זה ביותר היא דווקא החיה בעלת הכוח, שהשלטון עליה הוא המצריך חוזק ועצמה.

49. נתקשו המפרשים במשמעות הפסוק "אשר ברא אלהים לעשות" (ב', ג; עיין רש"י, ראב"ע ורמב"ן שם), השייך לבחינת העשייה. על פי דברינו, משמעות הביטוי ברורה - 'בורא לעשות' הוא ביטוי שמשמעותו דומה בדיוק לביטוי 'מפליא לעשות' (שופטים י"ג, יט) - כלומר הקב"ה שבת מכל מלאכתו שהגדיל והפליא לעשות.

50. במאמר מוזכר "והיו לא ת' ת" וגו'. פירושים שונים ניתנו בדברי המפרשים (עיין בדבריהם לפס' יד). ונראה שהפירוש הוא שהמאורות הם סימנים בשמים המשמשים לניווט. יש כאן ייעודים לכל סוגי המאורות: "והיו לא ת' ת" - הכוכבים, המשמשים לניווט; "ולמועדים" - הירח; "ולימים ושנים" - השמש. לפי זה הכוכבים כלולים גם במאמר, אלא שמכל מקום למטרה זו די היה בכוכב אחד, ולא היה צורך בכוכבים רבים.

לעומת בחינת המאמרות, שבה לשון זו שכיחה הרבה פחות. לגבי הדשא - רק פעם אחת ביחס לעשב ולעץ בכלל,⁵¹ בשרץ המים והעוף - כלל לא, וביום השישי - רק פעמיים. לפיכך נראה שהמילה 'למינהו' באה להדגיש משהו ששייך רק לבחינת העשייה:⁵² רב-הגוניות שבבריאה והגודש של מיני היצורים השונים, מוסיפים לגודל המעשה שבבריאה, ועל כן תורמים לשבח הבורא.⁵³

בבחינת העשייה, הלשון הוא תמיד 'למינהו'. בבחינת המאמרות, הלשון הוא 'למינו' (יא).⁵⁴ ההבדל הוא, ש'למינהו' הוא צורה שירית יותר. בחינת העשייה בעצם מעלה שירה לקב"ה בבריאתו את העולם. כך גם בבריאת האדם - במאמר, ניסוח פרוזאי (אמנם גם הוא מלא עצמה): "ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ ובכל הַרְמֵשׁ הַרְמֵשׁ עַל הָאָרֶץ". בעשייה, לעומת זאת, התיאור לובש אופי שירי: "ויברא אלהים את האדם בצלמו, בצלם אלהים ברא אותו, זכר ונקבה ברא אתם". יש כאן שלוש צלעות בנות ארבעה איברים כל אחת, דבר היוצר ריתמוס ברור. כמו כן יש כאן שְׁרָשׁוּר של הצלעות זו בזו - בצלמו, בצלם, ברא אותו, ברא אותם.

בבחינת המאמרות, שבה העולם נברא שלם, לא נשאר מקום לאדם להתגדר בו בשכלול העולם. תפקידו של האדם הוא מצב קבוע של רדייה הכלול במאמר בריאתו ומושרש בעצם קיומו. בבחינת העשייה, לעומת זאת, נעשו בעולם תיקונים ושכלולים, אך העולם אינו מגיע לשלמות. לא "ויכלו השמים והארץ" אלא רק "ויכל אלהים... מלאכתו". הקב"ה שבת ממלאכתו והפקיד את המשך העבודה ביד האדם. תפקיד האדם הוא תפקיד מודע - "ויברך א'תם אלהים ויאמר להם"⁵⁵ - של מילוי וכיבוש ולא רק של רדייה. על האדם להמשיך במלאכת שמים וארץ.

מכאן גם משמעות השבת. ראשית, ניתן לדבר על שביתה של הקב"ה, מכיוון שעבד, מה שאין כן במאמרות שבהן לא היה עמל וממילא אין שביתה. משמעות

51. כן פירש רשב"ם (בפס' יא).

52. בבחינת המאמרות, תפקיד הגיוון הוא בכך שהגיוון תורם לקיום הנברא את ייעודו, בייעודים של שימוש ספציפי ולא בייעוד של עצם השלטון בתחום, ועל כן בא בדשא ובחיות ולא בשרץ המים (עיין לעיל, הערה 27). והתורה מסתפקת בהזכרתו פעם אחת. לגבי חיית הארץ, הביטוי אמנם מוזכר פעמיים, אך זה כדי ליצור הקבלה בין שני חלקי הפסוק, לומר לך ש"בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה" אינם אלא פירוט של "נפש חיה למינה". תדע, שהרי אם לא כן היה צריך לומר 'למיניהם' או 'למינו' (שכן 'רמש' הוא זכר), אלא ודאי נקט לשון 'למינה' כמו בחלק הראשון של הפסוק כדי ליצור הקבלה.

53. גם המילה 'כל' מופיעה כמה פעמים בבחינת העשייה ולא בבחינת המאמרות (פעמיים בפס' כא ופעם אחת בפס' כה), מאותה הסיבה.

54. בלשון נקבה קיימת רק צורה אחת, 'למינה'.

55. בברכת שרץ המים והעוף נאמרה ברכה בלא אמירה (עיין רמב"ן לפסוק כח).

השביתה היא גם בזה שנשארה עבודה, טרם נשלמה המלאכה. זאת ועוד: שביתה הבורא מורה לאדם, שמלאכתו בעולם באה מכוח ציוויו של ה', וממילא אין היא יתרה על מלאכת שמים. וכשם שהקב"ה שבת, כך האדם שובת. כל זה שייך רק בבחינת העשייה, שבה האדם ממשיך במלאכת הבורא.

מגמת הבחינות - דעת עליונה ושבח הבורא

האדם שבוי בפרדוקס ביחסו לקב"ה: מחד, עליו להכיר בישות עליונה ושלמה המרוחקת מכל המושגים הארציים, ש'לית מחשבה תפיסא ביה'. הקב"ה שלם, ולכן בריאתו שלמה. דעתו שלמה, ולכן העולם משקף תכנון שלם מראש. זהו יסוד האמונה, ומי שאינו מכיר בו יש פגם באמונתו. אלא, שהאדם אינו חש בגדולה שבבריאה כזו, המנותקת ממושגי האדם. פשוט הוא שהקב"ה בורא עולם - הרי הוא כול יכול ושלם. קשה להתלהב ולהתפעם מבריאה כזו.

ראיית הגדולה שבמעשי ה' היא דרישה קיומית כלפי האדם. כדי שהאדם יוכל להכיר בגדולת הבורא, ולומר לפניו שירה, עליו להתייחס לבורא באופן יחסי. שלמות אבסולוטית היא מעבר להשגת האדם; רק גדלות יחסית נתפסת על ידו, ולכן על העולם לשקף את הגדולה היחסית של הקב"ה.

גישה זו פוגמת בהכרה בשלמות הטרנצנדנטית של אלהים, ולולא שהתורה התירתה לנו, אי אפשר לאמרה.⁵⁶ האדם נתבע בעת ובעונה אחת, במישור ההכרה האובייקטיבית - להאמין בבורא שלם, למעלה מכל מושגי המרחב והזמן, וגם לחוות סובייקטיבית את ההתפעלות מכוחו ומגבורתו של הקב"ה כאילו הייתה גדולתו גדולה יחסית.⁵⁷

56. השווה בבלי מגילה כה ע"א: "ההוא דנחית קמיה דרבי חנינא. אמר 'האל הגדול הגבור והנורא האדיר והחזק והאמיץ'. אמר ליה, סיימתניהו לשבחיה דמרך? השתא הני תלתא אי לאו דכתביניהו משה באורייתא ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקניניהו, אנן לא אמרינן להו, ואת אמרת כולי האי? משל לאדם שהיו לו אלף אלפי אלפים דינרי זהב, והיו מקלסין אותו באלף דינרי כסף, לא גנאי הוא לו?" (ובדומה בבבלי ברכות לג ע"ב).

57. באותם מקומות שנאמר בהם לשון 'בריאה', במאמר חסר "ויהי כן" (לגבי שרץ המים והעוף, ולגבי האדם). כפי שביארנו, בריאה מציינת את פלא מעשה הקב"ה באופן קיצוני. משמעות זו סותרת באופן קיצוני את משמעות "ויהי כן" של המאמרות, משמעות של בריאה חסרת עמל וזמן, ולא של מלאכה בכוח ובעצמה. לכן, בצירוף, הביטוי "ויהי כן" נופל מחמת ההתנגשות. ההתנגשות זו מקבילה להתנגשות בנפש האדם בין שתי הסתכלויות אלו. לאחר מאמר "הנה נתתי" נאמר "ויהי כן". לכאורה הלשון איננה מתאימה (שמא היה צריך להיות 'וכן היה' או 'כיר' ב?), שהרי קיום המאמר הוא בהישמרות היחסים שנקבעו במאמר, במשך

תיאור המאמרות, הוא תיאור מנקודת מבטו של הקב"ה. אין בו שום התפשרות לטובת האדם. "ר' ברכיה בשם ר' יהודה [בר' סימון]: לא בעמל לא ביגיע ברא הקב"ה את עולמו אלא 'בדבר י"י' (תהילים ל"ג, ו) וכבר 'שמים נעשו' (שם) (בראשית רבה כז, א; מהד' תיאודור-אלבק, עמ' 256). העולם מתואר כמערכת ייעודית שלמה של חטיבות שלמות, הנבראות ללא עמל ויגיעה, וכך משקף את שלמות הקב"ה.

תיאור העשייה הוא תיאור המופנה כלפי האדם. הקב"ה בורא את העולם כביכול בעמל וביגיעה, כדי להעביר מסר לאדם.⁵⁸ מסר זה הוא כפול: ראשית, על האדם לחוות את יחסו לקב"ה במושגים יחסיים, כדי להעמיק יחס זה גם מבחינה סובייקטיבית; שנית, עליו לראות את מעשי ה' בבריאה כמחייבים אותו להמשיך בהם ובכך למלא אחר ברכתו.

רעיונות אלו מודגשים גם על ידי מבנה הפרק. בבחינת העשייה, המתוארת ביחס לנקודת המבט של האדם, השבת עומדת כשלעצמה, "שאין לו בן זוג" (בראשית רבה, מהד' תיאודור-אלבק, עמ' 95). בכך עומדות מלאכתו ושבתיתתו של הקב"ה במרכז. בבחינת המאמרות, המתוארות מנקודת מבטו של הקב"ה, האדם עומד בקדקוד המבנה של הבריאה, הכול מיועד ומתוכנן לאדם⁵⁹ העומד במרכז.⁶⁰

מובן, שמבחינה לוגית-פילוסופית, אין כאן סתירה. הדעת העליונה מחייבת שכדי להשאיר מקום לאדם למלאכתו, וכדי שיוכל להתייחס לגדלות הבורא, על הבריאה להיות חלקית ופגומה. וממילא בריאה זו שאיננה שלמה היא הבריאה

זמן ולא באופן מיידי. אלא נראה שכיוון שנשמט תיאור קיום בריאת האדם במאמרות, תיאור קיום מאמר "הנה נתתי" נוסח באופן שיכלול גם את קיום בריאת האדם - כלומר, נתקיימה בריאת האדם וכל ההיררכיה של הבריאה. ובגלל המרחק מתיאור בריאת האדם של העשייה, אין הסתירה בולטת כל כך.

58. עמל ויגיעה כבאים להבהיר מסר לאדם, מתוארים במדרש: "מלאכתו" - אתמהא, לא כן אמר ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר' סימון, לא בעמל ולא ביגיע ברא הקב"ה את עולמו, ואת אמ' מכל מלאכתו - אתמהא?! אלא, להיפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעמל, וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעמל" (בראשית רבה י', ט, מהד' תיאודור-אלבק, עמ' 85; ובדומה לגבי בריאה בשישה ימים, בפסיקתא רבתי, פיסקא כג, ד"ה כ').

59. "ר' הונא בשם ר' אייבו בדעת בראו, משברא צרכי מזונותיו ואחר-כך בראו" (בראשית רבה ח', ו, שם עמ' 60).

60. השווה: "אמר ליה רב נחמן בר יצחק לרב חייא בר אבין: הני תפילין דמרי עלמא מה כתוב בהו? אמר ליה, 'ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ' (דה"א י"ז, כא)" (בבלי ברכות ו ע"א). הרעיון דומה בכך שהקב"ה מעמיד את האדם במרכז, בעוד שעל האדם להעמיד את הקב"ה במרכז.

השלמה. והאדם מסוגל להכיר במורכבות זו.⁶¹ אך במישור החוויות האישיות של האדם, יש כאן התנגשות של צורות התייחסות שונות, שהאדם נדרש לשתייחן גם יחד.

"רבי יודן בשם רבי תנחום ב"ר חייא ורבי פנחס בשם ר' סימון אמר מאחר שהוא קורא אותן 'גדולים' הוא חוזר ופוגם אותם - 'את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה'. אתמהא? אלא על ידי שנכנס בתחומו של חברו. אמר רבי פנחס בכל הקרבנות כתיב 'שעיר עזים אחד חטאת' ובראש חדש כתיב 'שעיר עזים אחד חטאת לה'". אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח, שאני הוא שגרמתי לו להיכנס בתחומו של חברו" (בראשית רבה ו', ג (בדפוס וילנה); ובוואריאציות שונות בבבלי: חולין ס ע"ב; שבועות ט ע"א; פרקי דר' אליעזר, פרק ו'; רש"י לפס' טז).

המדרש מצביע על סתירה בין שני חלקי פסוק טז, אך כפי שהעירו המפרשים (רשב"ם וראב"ע) על פי הפשט אין כאן סתירה, אלא נקראו גדולים ביחס לכוכבים אף על פי שיש הבדל ביניהם בגודלם. נראה שהמדרש עומד על ההבדל שבין המאמר, שבו לא נזכר בכלל חילוק בין המאורות, לבין העשייה, המבדילה בין הגדול לקטן. מיעוט הלבנה הוא סמל לפער שבין עולם מושלם לבין עולם פגום, לא רק מבחינה טבעית אלא גם מבחינה רוחנית. חטאת ראש חודש היא כפרה שאיננה באה על חטא מסוים, אלא על הפגימה הקבועה של העולם, הנובעת מהחלקיות של מעשה בראשית בבחינת העשייה.

רעיון זהה הוא עניין האור הגנוז: "דא"ר אלעזר אור שברא הקב"ה ביום ראשון, אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו. כיוון שנסתכל הקב"ה בדור המבול ובדור הפלגה וראה שמעשיהם מקולקלים, עמד וגנזו מהן, שנאמר 'וימנע מרשעים אורם' (איוב ל"ח, טו). ולמי גנזו? לצדיקים לעתיד לבא, שנאמר 'וירא אלהים את האור כי טוב', ואין טוב אלא צדיק" וגו' (בבלי חגיגה יב ע"א; ובדומה בבראשית רבה ג', ו [מהד' תיאודור-אלבק, עמ' 21-22]; "א, ב; "ב, ו; שמות רבה ל"ה, א). גם כאן המדרש נאחז בהבדל טכני בין הבחינות - שבמאמר, האור נברא 'יהי אור' במצב של 'כי טוב', בעוד שבעשייה 'ויבדל אלהים', האור הוא אך תיקון יחסי של החושך. באמצעות הדרש שהבדלה זו היא גניזה לעתיד לבוא, המדרש מצביע על הפגימות שבבריאיה של בחינת העשייה.

61. המורכבות של הפרק גם מבחינה ספקולטיבית גרידא מבוטאת במדרש (בראשית רבה ד', ו, שם עמ' 30): "זיעש אלהים את הרקיע" - זה אחד מן המקריות שהרעיש בן זומא את העולם: 'זיעש' - אתמהא, הלא במאמר הן, 'בדבר י"י שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם' (תהילים ל"ג, ו').

שני הרעיונות נתאחדו בפסוק בישעיהו (ל', כו): "והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים, ביום חב' ש' ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא".⁶² מטרת האדם בקיום ברכתו היא לתקן את הפגמות שבבריאה, פיסית ורוחנית, ולהשלים את הפער בין הבחינות. כלומר, על האדם להביא את העולם למצב שבו היה מלכתחילה אילו נברא רק במאמרות. ומכאן ההשוואה בין העתיד לבוא לבין ששת ימי בראשית. התיקון השלם יהיה כאשר יושלם הפער, תימלא פגימת הלבנה, ויהיה האור כאור הגנוז של הבריאה השלמה בבחינת המאמרות.⁶³

במוצאי שבת אנו אומרים בהבדלה, 'המבדיל בין קודש לחול, בין אור לחושך, בין ישראל לעמים' וגו'. מה עניין הבדלת האור לכאן? בגמרא (בבלי פסחים קד ע"א) מובאת דעה שלפיה אומרים הבדלה נוספת מבחינת העשייה שבמעשה בראשית, ואף חותמים בבראשית: "אמר רבי יהושע בן לוי, המבדיל צריך שיאמר מעין הבדלות האמורות בתורה. מיתבי, 'סדר הבדלות היאך? אומר המבדיל בין קודש לחול, בין אור לחושך, בין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה, בין טמא לטהור, בין הים לחרבה, בין מים העליונים למים התחתונים, בין כהנים ללוים וישראלים, וחותרם בסדר בראשית, ואחרים אומרים ביוצר בראשית, רבי יוסי ברבי יהודה אומר חותרם מקדש ישראל'. ואם איתא, הא בין הים לחרבה לא כתיבא ביה 'הבדלה'? סמי מכאן 'בין הים לחרבה'". נראה, שכשם שהקידוש בכניסת השבת מקשר בין שביתתנו לשביתת ה', כך ההבדלה בצאת השבת מקשרת בין מלאכתנו למלאכת הקב"ה. האדם עומד בפתח ששת ימי המעשה, ומגדיר את מעשיו כהמשך ליצירת הקב"ה במעשה בראשית. על פי זה ניתן להבין גם את איסור המלאכה קודם הבדלה (שבת קנ ע"ב): "אמר רבי אליעזר בן אנטיגנוס משום רבי אליעזר בן יעקב, אסור לו לאדם שיעשה חפציו קודם שיבדיל". ניתן להבין שאין זה המשך לאיסור המלאכה של השבת, ולא איסור מחמת החיוב של מצוות הבדלה, אלא הדין הוא שעל האדם לפתוח את מלאכת ששת ימי המעשה בהכרזת ההבדלה.

ניתן עתה להבין גם מדוע נהוג לומר את ברכת הלבנה במוצאי שבת.⁶⁴ האדם עומד בפתח ששת ימי המעשה,⁶⁵ ורואה במלאכתו בשבוע הבא קיום של ברכת

62. מכאן שהמדרשים הנ"ל מבוססים על מסורות עתיקות מאוד. גם ריבוי הוואריאציות שלהם מצביע על כך.

63. הרחיב בעניין זה הרב י"ד סולוביצ'יק ז"ל, איש ההלכה, ירושלים תשל"ט, עמ' 87-89 (=בסוד היחיד והיחד, ירושלים תשל"ו, עמ' 151-154).

64. אמנם במסכת סופרים (כ', א) משמע שהוא משום שבמוצאי השבת האדם הוא "מבושם ובכלים נאים".

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

הקב"ה שימשיך בהשתתפות במעשה בראשית. הוא עומד להתחיל בעמל לקראת המשימה הגדולה של תיקון העולם מפגימותה של בחינת העשייה, המשימה של הבאת העולם למצבו בששת ימי בראשית אליבא דבחינת המאמרות, ומבקש: "ויהי רצון מלפניך ה' אלוהי ואלוהי אבותי, למלאות פגימת הלבנה, ולא יהיה בה שום מיעוט, ויהי אור הלבנה כאור החמה וכאור שבעת ימי בראשית".

"ברוך שאמר והיה העולם
ברוך עושה בראשית".

65. גם הקב"ה התחיל מלאכת שמיים וארץ במוצאי שבת (עיין רשב"ם לבבלי פסחים קד ע"א).